

Tehát ha az egyetemek és az egész társadalom motiválni tudja a diplomaszerzésre készülő fiatalokat idegen nyelv/nyelvek magas szintű elsajátítására, akkor a vállalati igények egy része kielégíthető a nyelvismeret terén. Gondolnunk kell azonban azokra a szakirányú képzettséggel rendelkező fiatal szakemberekre, valamint a korábban végzett, de idegen nyelvet nem tudó szakemberekre és diplomásokra, akik egyre nagyobb hátrányba kerülnek a munkaerőpiaci versenyben a megfelelő nyelvtudás hiánya miatt. Adataink szerint a középfokú nyelvvizsgaszint az elvárt követelmény. A hiányok pótlása a felnőttoktatás feladata. Az elvárásoknak megfelelő tömeges nyelvi képzés lehetőségei megvannak. A távoktatás, az internet, az audio-vizuális eszközök kiváló lehetőséget biztosítanak eredményes nyelvi oktatás szervezésére. Várat magára viszont az oktatói módszerek, megfelelő segédletek kidolgozása és előállítás.

Fóris Ágota & Kozma Ida Zsuzsanna & Póla Péter & Sándorfi Eszter

A tanárok idegennyelv-ismerete

Kevés oktatással kapcsolatos témában van olyan általános egyetértés, mint az idegennyelv-tanulás fontosságának megítélésében. Az utóbbi évtizedben a „műveltség szerves része” alapvető kompetenciává, a munkaerőpiaci esélyeket növelő tudássá, a tájékozódás és információ szerzés eszközévé vált. A mindennapi tapasztalatok szerint olyan hiány van e téren, hogy még ma is magas presztízsű állásokhoz lehet jutni pusztán a biztos idegennyelv-tudás révén. Mindezek ellenére az idegen nyelvet használni tudók aránya csak igen lassú ütemben, elsősorban a fiatalok és a továbbtanulók körében növekszik. Az 1990-es népszámlálás adatai szerint egy évtizeddel ezelőtt a kisebbségi nyelveket is figyelembe véve a népesség 11,2%-a beszélt idegen nyelvet. A részletesebb számítás szerint az angol, német, francia, olasz és spanyol nyelvet beszélők aránya együttesen 7,3%, az oroszul tudóké 1,5%, a cigány, horvát, szlovák, szerb, román nyelvet használni tudók aránya együtt 2,3%.¹ Egy 1994-ben kétezer fős reprezentatív mintán végzett felmérés szerint a 14 év felettiek 11,8%-a állította, hogy képes használni egy idegen nyelvet.²

Az iskolai nyelvtanítás hatékonysága kétségtelenül az egyik alapvető feltétele annak, hogy e téren nagyságrendi javulás következzen be, de közvetve a nem nyelvszakos tanárok idegennyelv-tudása is egyre inkább olyan tényező, amely korlátozhatja vagy bővítheti az iskola által kínált tudások körét. Ennek egyik példája a világháló, amelynek az intenzív és sokoldalú használata ma már legalább alapszintű passzív nyelvismeretet feltételez. A pedagógusok nyelvtudásának elemzése arról adhat képet, hogy az iskola maga mennyire követi azt a trendet, amelynek erősítését szolgálni akarja.

Két empirikus vizsgálatból rendelkezünk adatokkal az általános és középiskolai tanárok idegennyelv-ismeretére vonatkozóan. Az Oktatáskutató Intézetben 1998-ban a pedagógus-továbbképzési rendszerre vonatkozó adatfelvétel során 1056 tanárt kérdeztünk meg nyelvismeretének szintjéről. 1999-ben az iskolai informatikai helyzet feltárását célzó kutatás kérdőívében ugyancsak szerepelt egy idegennyelv-tudásra vonatkozó kérdés, amelyre 265 iskolaigazgatótól és 1226 tanártól kaptunk választ.³

Az 1998-as vizsgálat során a kérdezetteknek közel a fele jelezte, hogy anyanyelvén kívül beszél valamilyen idegen nyelven. Ez az adat azonban igen elnagyolt képet ad, mivel az adott

1 Saját számítás a *Statistikai Évkönyv 1998* adatai alapján. KSH, 1999. 40. old.

2 Terestyéni Tamás: Helyzetkép az idegennyelv-tudásról. *Jel-kép*, 1995. 2. sz.

3 „A pedagógus-továbbképzés környezeti tényezői”, ill. „Az informatika megjelenés és hatása az iskolában” c. kutatás. A támogató mindkét esetben az OM és az MTÁ Pedagógiai Bizottsága, a kutatás vezetője: Tóth Éva.

idegen nyelvet tanító tanárokat is tartalmazza. Az 1. sz. táblázat utolsó oszlopa jelzi, hogy a nyelvet tudók átlagosan közel negyede, egyes nyelvek esetében több, mint harmada az adott nyelvet tanító tanárok közül kerül ki (akik között – részben az orosz tanárok átképzése következtében – jelentős arányban vannak csak középfokú nyelvvizsgával rendelkezők).

1. TÁBLA
Idegennyelv-ismeret nyelvenként, szintenként (1998)

Nyelv	Vizsgálattal igazolt nyelvismeret foka (fő)			Vizsgálattal nem igazolt nyelvismeret foka (fő)			Összesen (fő)	Megoszlás (%)	Az adott nyelvet tanítja*
	alacsony	közép	felső	alacsony	közép	felső			
Angol	17	40	61	87	31	5	241	29,1	35,7
Német	17	49	54	75	35	7	237	28,6	31,6
Orosz	17	21	75	58	28	7	206	24,9	5,8
Francia	1	5	14	19	6	2	47	5,7	27,6
Spanyol		1	4	11	2	18	2,2	22,2	
Olasz	1	1	5	11	4	22	2,6	13,6	
Latin	2	2	3	15	6	1	29	3,5	7,1
Egyéb	1	2	8	9	4	4	28	3,4	3,6
Összesen	56	121	224	285	116	26	828	100,0	23,5
%	6,8	14,6	27,5	34,4	14	3,1	100,0		

* a nyelvet ismerők %-ában

Az adatok szerint minél magasabb szintű a nyelvismeret foka, annál kisebb mértékű a vizsgálattal igazolt nyelvtudás aránya.

A nyelvet ismerők közel negyede az orosz jelölte meg ismert idegen nyelvként. Körükben igen alacsony, mindössze 5,8% az aránya azoknak, akik tanítják az általuk ismert nyelvet. A vizsgálattal nem igazolt orosz nyelvismeret zömmel a kötelező középiskolai és egyetemi orosz oktatás hatása, tapasztalatok alapján gyakorlati hasznosíthatósága meglehetősen korlátozott körű.

A válaszadók 3,5%-a latin nyelvismerettel rendelkezik, közülük a többség feltételezhetően egyetemi tanulmányai során kötelező latin oktatásban vett részt, ennek során azonban elsősorban kultúrtörténeti, illetve nyelvészeti, nyelvtörténeti ismeretekkel gazdagodott, nem egy beszélt – a hétköznapi, nemzetközi, szakmai kommunikációban használható – nyelv praktikus ismeretével. Így tehát az élő idegen nyelvet ismerők (593 fő) az orosz nélkül a nyelvet ismerők 71,6%-át teszik ki, az összes nem nyelvtanárnak pedig 35,5%-át.

Az 1999-es adatfelvétel során – a kérdőív egyszerűsítése érdekében – nem különböztettük meg a vizsgálattal igazolható nyelvismeretet, csak a nyelvismeret szintjének jelölését (megítélését) kértük. A nem nyelvszakosok között az idegennyelv-ismeret aránya 47,9%. E magasabb arány mögött több tényező is szerepet játszik: a nyelvvizsgától független tudás saját megítélése, valamint a minta összetétele.⁴

Hasonlóan az 1998-as adatokhoz, a vizsgált általános iskolai tanárok körében a német nyelv ismeret valamivel magasabb arányú, mint az angol, a vizsgálatba került középfokú iskolákban fordított a sorrend, az angol áll az élen. Az orosz itt is a harmadik helyet foglalja el az ismertség szerinti sorrendben, ez azonban egyfajta nem hasznosuló tudáskapacitásként minősíthető,

⁴ Az 1999-es vizsgálat mintája – részben az életkor szerinti összetétel miatt – „felfele húz”, azaz az átlagosnál. Lásd részletesen a kutatási beszámoló első összefoglalóját a <http://www.hier.iif.hu/olvas> címen.

hiszen nem csak az iskolákban, de a nemzetközi érintkezésben is igen szűk körre korlátozódik az orosz nyelv alkalmazhatósága. A többi nyelvre vonatkozó adatok nagyságrendje nem teszi lehetővé összefüggések megállapítását. Az azonban jól látható, hogy a legtöbben saját nyelvtudásukat alapfokúnak ítélték, és az interjúk szerint ez többnyire az iskolarendszerben kötelező, vagy a valamikor megkezdett, de félbehagyott nyelvtanulás jele.

2. TÁBLA

Idegennyelv-ismeret nyelvenként, szintenként (1999) nyelvtanárok nélkül

Nyelv	Általános iskola			Középiskola		
	alap	közép	felső	alap	közép	felső
Angol	70	10	-	92	53	5
Német	81	14	-	96	26	5
Orosz	57	12	13	53	21	18
Francia	8	-	-	15	2	2
Spanyol, olasz	6	1	-	5	2	-
Latin	4	1	-	9	3	1
Egyéb	5	1	3	8	5	10
Összesen	231	39	16	278	112	41

Az idegen nyelv egyike a leggyorsabban amortizálódó tudásfajtáknak. Az interjúk alapján jellemzőnek ítéltető a nyelvtanulás félbemaradása, a tanult nyelvnek – használat híján való – gyors „kopása”. Mindez azt jelenti, hogy a meglévő, jelzett nyelvtudás igen sok esetben a „valaha tanultam” kategóriába sorolható, és amennyiben a ténylegesen működőképes, és rendszeresen használt nyelvismeretet próbálnánk mérni, az összkép jóval kedvezőtlenebb lenne.

Generációs különbségek

Az idegennyelv-ismeret alakulását, mindenekelőtt a tanult ill. ismert nyelvek körét erősen befolyásolják a történelmi, társadalmi hatások, így a történelmi „hagyományokhoz” kötődő németet a kevéssé hatékony, kötelező és tömeges orosz nyelvtanulás, majd a rövid idő alatt élre kerülő angol váltotta fel, amely új „lingua franca”-ként – társadalmi változásoktól függetlenül is – háttérbe szorította a korábbi regionális szintű közvetítő nyelveket. Mindez érzékelhető eltérést eredményez az egyes korosztályok között, nem csupán az ismert nyelveket, de az elsajátítás jellemző módját illetően is.

Az 1990-es népszámlálás során a nemzetiségi nyelvek nélkül, csupán a nyugati nyelveket és az oroszot számításba véve a népesség egészén belül a 15–39 éves korosztály 11,9%-a nyilatkozott úgy, hogy idegennyelv-ismerettel rendelkezik, a 40–59 évesek körében ez az arány 8,9%, a 60 éves és annál idősebbek csoportjában 9,9%.⁵ Ez utóbbi adat arra utal, hogy bár a nyelvtudás összefügg az életkorral, de ez a kapcsolat korántsem egyenes vonalú. Az adatok szerint a középkorúak körében érzékelhető egy törés, elsősorban a negyvenes éveikben járók kevésbé tudnak élő, elsősorban nyugati nyelveket, mint fiatalabb pályatársaik, és a náluk idősebbek körében is valamivel magasabb azok aránya, akik idegen nyelveket ismernek. A legidősebbek korcsoportjában magasabb az átlagnál a német, francia és latin nyelv ismerete. Hasonló képet mutat a tanárok nyelvtudása is.

⁵ Saját számítás a *Statisztikai Évkönyv 1998* adatai alapján. KSH, 1999. 40. old.

A nyelvet ismerő tanárok körében egyértelmű a nyelvtudás generációs meghatározottsága. A legfiatalabbak (akik között többségben az angol az ismert nyelv) a legmagasabb arányban jelezték valamely idegen nyelv ismeretét. A 30–49 éves korosztály, akiknek nyelvtanulásra fordított ideje még jelentős részben az oroszra érintette, érzékelhetően kevésbé ítélték magukat idegen nyelvet ismerőnek, az idősebbek csoportjában a középkorosztályt meghaladó szintű az idegennyelv-tudás. (3. sz. tábla) Középfokú vizsgával 7,6%-uk, alapfokúval 5%-uk rendelkezik. A nem nyelvszakosok között a felsőfokú nyelvvizsgával rendelkezők aránya 4,2%.

3. TÁBLA

Beszél-e idegen nyelvet (igen válaszok aránya [%], korcsoportok szerint, nyelvtanárok nélkül)

Korcsoportok	1998	1999
20-29 évesek	58,7	75,0
30-39 évesek	35,8	47,4
40-49 évesek	27,4	41,6
50-59 évesek	36,0	42,3
Összes*	35,8	48,4

* A 60 év felettieket a kis elemszám miatt kihagytuk, részben emiatt kismértékű eltérés van a szövegben jelzett arányokról.

A tanult, illetve ismert nyelvek szerinti csoportosítás, és az adott csoportra jellemző átlagéletkor (4. tábla) is jól érzékelhetően mutatja azt, hogy az angol ismerete elsősorban a fiatalabb korosztályok körében jellemző. A spanyol és olasz, illetve az egyéb nyelvek⁶ csoportjában jellemző alacsonyabb átlagéletkor a tanult nyelvek körének az iskolai képzésben történt bővülésére utal.

4. TÁBLA

Nyelvismerettel rendelkezők átlagéletkora nyelvenként (1999), nyelvtanárok nélkül, a nyelvtudás foka szerint

Nyelv	alap	közép	felsőfok
Angol	36,2	35,5	33,0
Német	40,0	37,7	42,8
Francia	39,4	37,0	47,0
Orosz	37,8	38,4	43,4
Spanyol, olasz	35,4	39,7	-
Latin	37,6	47,5	-
Egyéb	41,2	27,2	39,3

Az idegennyelv-tanulásban szerepet játszó intézmények közül adataink szerint az iskolarendszerű képzés dominál (bár a nyelvtudással rendelkezőknek csak a fele, 141 fő adott választ arra a kérdésre, hogy nyelvtudása megszerzésében az általunk felsorolt tényezők közül melyiknek volt a legnagyobb szerepe). A legnagyobb arányban a felsőfokú (27,7%) és a középfokú iskolai képzést (27%) jelölték, 14%-uk külföldön tartózkodását minősítette a legjelentősebbnek,

⁶ A viszonylag kis elemszám miatt egy csoportba soroltuk a nemzetiségi, illetve a ritka nyelveket.

azonos arányban (12%) jelölték a saját finanszírozású nyelvtanfolyamot, illetve az önálló tanulást és önképzést, és mindössze 4,2% jelölte meghatározó tényezőként a munkahely által finanszírozott nyelvtanfolyamot. Néhányan (főleg nemzetiségi nyelv esetében) otthon, családjukban tanulták meg az adott nyelvet (2,8%).

A nyelvismeret terén is érzékelhető különbség az általános és középfokú intézmények között, de az eltérés nem nagyságrendi. Az 1998-as adatfelvételbe bekerült általános iskolákban a nem nyelvszakos tanárok 30,6%-a, a gimnáziumokban 46,3%, a szakközépiskolákban pedig a gimnáziumokéval lényegében azonos arányban 46,8%-ban jelezték a tanárok, hogy valamilyen szintű idegennyelv-tudással rendelkeznek.

5. TÁBLA

Nyelvtudással rendelkezők aránya (1999)

	Általános iskola	Középfokú iskolák
Igazgatók	43,4	54,4
Tanárok (nyelvtanárok nélkül)	41,3	55,1

A tanárok maguk is érzékelik a nyelvtudás fontosságát, és az ezen a téren nap mint nap érzékelhető lemaradásukat. 1999-ben arra a kérdésre, hogy „melyik az a terület, amelyen szívesen fejlesztené tudását”, a válaszadó 845 tanár több mint 41%-a jelölte meg az idegennyelv-tanulást, ami a számítástechnika (47%) után a második helyen került említésre, és megelőzte a szakjához kapcsolódó ismereteket (27,5%) a pedagógiai módszertani ismereteket (14,9%), illetve a nem szakmai jellegű ismeretszerzést (3,6). Érdekes összefüggés, hogy azok közül, akik már rendelkeznek idegennyelv-ismerettel, valamivel többen szeretnék nyelvet tanulni, mint azok közül, akik azt jelezték, nem rendelkeznek használható nyelvtudással.

A tanárok tehát a népesség egészénél magasabb szintű idegennyelv-tudással rendelkeznek, a számok azonban nem „objektív mércén”, vagy gyakorlati próbán, hanem „önbevalláson” alapulnak, a nyelvismeret ennek alapján is zömében alapszintű, nagy arányban csak a megkezdett, de félbehagyott nyelvtanuláson, illetve az alig hasznosítható kötelező orosz tanuláson alapszik. Kérdés az is, hogy az új pedagógus-továbbképzési rendszer hatékony eszköze lesz-e annak, hogy az idegen nyelvet jóval kisebb arányban beszélő korosztályok „felzárkózzanak” az élő nyugati nyelvek felé orientálódó, más környezeti feltételek között nyelvtudásra szert tett fiatalabb korcsoportokhoz.

Tót Éva

Nyelvtanulás, nyelvismeret a nem állami felsőoktatásban részt vevő hallgatók körében

A kérdőíves vizsgálat, amely 2000. májusában az OTKA támogatásával készült, az alapítványi és magánfőiskolák, valamint a világi képzést folytató egyházi intézmények hallgatóinak sajátosságait vizsgálta több szempontból. Ez a kutatás a hallgatók nyelvtudásáról, nyelvi ismereteiről is tájékozódott, s emellett a jelenlegi – intézményi vagy azon kívüli – nyelvtanulási szokásokra is rákérdezett. A vizsgálatban az 5 újonnan alakult magánfőiskola mellett szerepeltek az egyházi irányítású, világi képzést folytató intézmények (egyetemek és tanulóképző főiskolák) első és harmadik évfolyamos hallgatói, engedély híján ugyanakkor a mintavétel nem terjedt ki